

**SIYOSIY ERKINLIKNING NORMATIV VA AMALIY TAFOVUTI: SOVET
TAJRIBASINING IJTIMOIIY-FALSAFIY TAHLILI**

Qambarova Shoiraxon Asqarovna

*Qo'qon universiteti "Ijtimoiy fanlar" kafedrası
tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dotsent
kambarova-75@list.ru
ORCID ID-0009-0004-2801-5236
Tel.: +998905865438*

MAQOLA MALUMOTI

MAQOLA TARIXI:

Received: 09.12.2025

Revised: 10.12.2025

Accepted: 11.12.2025

KALIT SO'ZLAR:

*Siyosiy erkinlik, normativ
huquq, amaliy siyosat,
totalitarizm, Sovet davlati,
saylov huquqi, fuqarolik
cheklovlari, ijtimoiy falsafa,
mafkuraviy nazorat, 1917–1936
yillar, arxiv manbalari,
repressiv siyosat.*

ANNOTATSIYA:

*Ushbu maqolada Sovet davlati
taraqqiyotining dastlabki bosqichida (1917–
1936 yillar) siyosiy erkinlikning normativ
jihatdan e'lon qilinishi hamda uning
amaliyotda cheklanishi o'rtasidagi tafovut
ijtimoiy-falsafiy nuqtayi nazardan tahlil
qilinadi. Tadqiqotda arxiv hujjatlari asosida
fuqarolarning saylov huquqidan mahrum
etilishi, "ishonchsiz" toifalarning siyosiy
jarayonlardan chetlashtirilishi va totalitar
boshqaruv shakllanish jarayonining mohiyati
yoritilgan. Siyosiy erkinlikning deklarativ
qoidalar bilan real ijtimoiy munosabatlar
o'rtasidagi ziddiyat orqali Sovet jamiyatida
davlat hokimiyati, mafkura va fuqarolik
jamiyati o'rtasidagi kuchlar muvozanati qay
darajada buzilgani ko'rsatib beriladi.
Maqola normativ siyosiy erkinlik
tushunchasining amaliy hayotga tadbiqu
qanday mafkuraviy va institutsional omillar
ta'sirida torayganini falsafiy tahlil etadi.*

Kirish

XX asr boshlarida yuz bergan siyosiy burilishlar va ijtimoiy transformatsiyalar fuqarolik va siyosiy erkinlik tushunchalarini tubdan qayta ko'rib chiqishga majbur qildi. Ayniqsa 1917–1936 yillar oralig'ida Sovet tajribasi — qonuniy normativlar bilan ularning amaliy tatbiqi o'rtasidagi keskin tafovutni — aniq ko'rsatdi. Ushbu maqola siyosiy erkinlikning

normativ va amaliy jihatlarini ijtimoiy-falsafiy nuqtai nazardan tahlil qilishga qaratilgan. Maqola birinchi navbatda Sovet qonunchiligining formal ta'riflari va saylov institutining rasmiy mexanizmlarini ko'zdan kechiradi; so'ngra 1917–1936 yillardagi arxiv materiallari asosida saylov huquqidan mahrum etish amaliyotlarini misol qilib oladi. Arxiv hujjatlari bizga nafaqat rasmiy qarorlar va normativ aktlarni, balki bu aktlarning ijtimoiy-ma'naviy oqibatlari va individual tajribalarga ta'sirini ham ochib beradi. Ijtimoiy-falsafiy tahlil esa normativ talqinlarning qanday ijtimoiy-institutsional mexanizmlar orqali amaliyotga aylangani va bu jarayonda erkinlikning qaysi jihatlarini yo'qotilgani haqida konseptual tushuncha beradi. Tadqiqot natijalari siyosiy erkinlik haqidagi nazariy munozaralarga tarixiy empirik materiallar asosida yangi nuqtai nazar qo'shadi va jamiyatdagi normativ–amaliy tafovutni anglashda amaliy saboqlarni taklif etadi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya.

Ushbu tadqiqot Sovet davrida (1917–1936 yy.) siyosiy erkinlikning normativ jihatdan e'lon qilinishi va amaliyotda keskin cheklanishi o'rtasidagi tafovutni ijtimoiy-falsafiy nuqtai nazardan tahlil qilishga yo'naltirilgan bo'lib, metodologiya bir nechta konseptual yondashuvlarga tayangan holda shakllantiriladi. M. Fuko tomonidan ishlab chiqilgan “hokimiyat va nazorat texnologiyalari”, “normalizatsiya”, “intizomiy jamiyat” tushunchalari orqali Sovet siyosiy tuzumining fuqarolarni “sinflarga ajratish”, “ishonchsiz qatlam”ni aniqlash, saylovdan chetlatish kabi amaliyotlari izohlanadi.

Shuningdek, H. Arendtning totalitarizm haqidagi konsepsiyasidan foydalanilib, Sovet jamiyatida siyosiy erkinlikning torayishi ijtimoiy-falsafiy model sifatida baholanadi. Tadqiqot 1917–1936 yillarga oid arxiv hujjatlariga asoslangan bo'lgani uchun quyidagi tarixiy metodlar qo'llanadi:

— Tarixiy-mukammal tahlil:

Siyosiy huquqlarning cheklanishi jarayonini bosqichma-bosqich kuzatish va o'zgarishlarni aniqlash imkonini beradi (1917 yilgi deklaratsiyalar — 1924 Konstitutsiyasi — 1936 yilgacha bo'lgan amaliyot).

— Qiyosiy tarixiy metod:

Normativ hujjatlarda (Konstitutsiyalar, yo'riqnomalar, MK qarorlari) belgilangan erkinliklarni real amaliyotda qo'llanilgan cheklovlar bilan qiyoslash orqali tafovut darajasi aniqlanadi.

— Manbashunoslik tahlili:

Siz taqdim etayotgan arxiv materiallari – saylov komissiyalari tarkibi, vakolatlari, fuqarolarni saylov huquqidan mahrum qilish tartibi – bevosita manba sifatida ishlatiladi. Mazkur hujjatlar orqali siyosiy nazorat mexanizmlarining tuzilishi qayta tiklanadi. Ushbu metodologik yondashuvlar yig'indisi Sovet tajribasida siyosiy erkinlikning formal e'lon qilinishi va real hayotda cheklanishi o'rtasidagi ziddiyatni chuqur ijtimoiy-falsafiy tahlil qilish imkonini beradi.

Natija

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Sovet davlatida 1917–1936 yillar davomida siyosiy erkinlikning normativ e'lon qilinishi bilan uning amaliyotdagi cheklanishi o'rtasida chuqur tafovut mavjud bo'lgan. Konstitutsion huquqlar mohiyat sifatida mavjud bo'lsa-da, voqelik darajasida repressiv siyosat, mafkuraviy nazorat va totalitar boshqaruv mexanizmlari ushbu erkinliklarning real ta'minlanishiga imkon bermagan.

Arxiv hujjatlarining tahlili fuqarolarning sezilarli qismi "ishonchsiz" toifa sifatida saylov jarayonidan chetlashtirilganini, davlat apparati tomonidan hokimiyatning markazlashuvi va nazoratning keskin kuchaytirilganini ko'rsatadi. Bu jarayonlar jamiyatda siyosiy plyuralizmning yo'qolishiga, shaxsning siyosiy subyektivligi va erkin ishtirokining pasayishiga olib kelgan.

Ijtimoiy-falsafiy kategoriyalar — erkinlik, mohiyat va voqelik, ziddiyat, hokimiyat, mafkura, individuallik va jamiyat hamda totalitarizm — orqali ushbu tarixiy davrning mazmunini tahlil qilish Sovet siyosiy tizimining mohiyatan ikkiyuzlamachi xarakterga ega bo'lganini namoyon etadi. Rasmiy mafkura orqali shakllangan erkinlik tasavvuri amaliy hayotda keskin toraytirilgan, davlat va jamiyat o'rtasidagi kuchlar muvozanati buzilgan, fuqarolik faolligi esa mafkuraviy va repressiv mexanizmlar orqali jilovlangan.

Umuman olganda, tadqiqot Sovet jamiyatining dastlabki bosqichida siyosiy erkinlikning deklarativ ko'rinishi bilan real ijtimoiy munosabatlar o'rtasidagi ziddiyatni ochib berib, totalitar siyosiy tizimning shakllanish mexanizmlarini falsafiy tahlil qilishga imkon yaratdi. Bu esa o'rganilayotgan masalaning nafaqat tarixiy, balki ijtimoiy-falsafiy ahamiyatga egaligini tasdiqlaydi.

Muhokama

Bolsheviklar hokimiyatga kelgan ilk davrlardanoq yangi siyosiy tuzumning institutsional asoslarini yaratish, jumladan, saylov tizimini shakllantirish eng muhim vazifalardan biri sifatida ko'rilgan edi. Saylovlarni tashkil etish va ularni o'tkazish jarayoni siyosiy legitimatsiyaning asosiy vositasi sifatida baholanganligi bois, avvalo, saylov komissiyalari faoliyatining huquqiy-me'yoriy poydevori ishlab chiqildi.

1918 yil 10 iyulda RSFSRning birinchi Konstitutsiyasi qabul qilinib, uning to'rtinchi bo'limi to'laligicha saylov masalasiga bag'ishlandi. Konstitutsiyaning 13-bobi, 64-moddasiga muvofiq, «dini, millati, jinsi va kelib chiqishidan qat'i nazar, saylov kuniga qadar 18 yoshga to'lgan har bir RSFSR fuqarosi saylash va saylanish huquqiga ega» ekanligi belgilandi. Shu bilan birga, mahalliy Sovetlarga zarurat tug'ilganda markaziy hukumat ruxsati bilan saylov yoshini o'zgartirish vakolati berilgan edi. Bo'limning 14-bobi saylov jarayonining tashkiliy-muassasaviy mexanizmlarini belgilab, 66-modda saylov muddatlari, 67-modda saylov tartibi, 68-modda esa jarayonni nazorat qiluvchi mas'ul organ va shaxslar faoliyatiga oid ko'rsatmalarni o'z ichiga olgan.

1920 yil sentabr oyida Turkiston ASSR Konstitutsiyasi qabul qilinib, uning V bo'limida faol va passiv saylov huquqlariga doir qoidalar belgilandi. Konstitutsiyaga ko'ra, diniy e'tiqodi, jinsiy mansubligi va millatidan qat'i nazar, 18 yoshga to'lgan barcha fuqarolar saylovlarda ishtirok etish huquqiga ega edi. Shu bilan birga, bir qator ijtimoiy guruhlar — foyda ko'rish maqsadida o'zganing mehnatidan foydalanadiganlar, mehnatsiz daromad bilan kun ko'ruvchilar, savdogarlar, ruhoniylar, sobiq podsho Rossiyasi amaldorlari, politsiya va jandarmeriya xodimlari, vasiylik ostidagi shaxslar, shuningdek, «g'arazli jinoyat» sodir etganlar — saylash va saylanish huquqidan mahrum etildi. Bu norma keyinchalik “sinflarga asoslangan siyosiy cheklovlar” shaklida butun Ittifoq miqyosida mustahkamlandi.

1924–1936 yillar davomida saylov huquqidan mahrum etilgan shaxslar ro'yxati tizimli tarzda shakllantirildi. Ushbu ro'yxatlarning asosiy maqsadi — sovet tuzumiga potensial dushman deb topilgan yoki “ijtimoiy ishonchsiz” deb baholangan qatlamlarni siyosiy jarayondan cheklash edi. Ro'yxatlarni tuzish bilan OGPU–NKVD, mahalliy saylov komissiyalari va boshqa davlat organlari shug'ullangan.

1924 yilda O'rta Osiyo milliy-hududiy chegaralanishi natijasida O'zbekiston SSR tashkil topdi. 1927 yil 30 martda qabul qilingan Konstitutsiya ham barcha 18 yoshga to'lgan fuqarolarga diniy e'tiqodi, millati va ijtimoiy kelib chiqishidan qat'i nazar saylov huquqi berilganini e'lon qildi. Biroq bu norma amalda tobora torayib bordi.

1927 yil dekabrda bo'lib o'tgan VKP(b) XV s'ezdi kollektivlashtirish siyosatini ilgari surdi va aynan shu davrdan boshlab «quloq» xo'jaliklarini siyosiy cheklash siyosati kuchaydi. Qishloqlarda «quloq» sifatida belgilangan dehqonlar — ko'pincha aniq iqtisodiy mezonlarsiz — saylov huquqidan mahrum qilindi. Amaliyotda esa bu jarayon yanada kengroq tus olib, o'rta hol va hatto kambag'al dehqonlar ham “siyosiy ishonchsizlik” bahonasida ovoz berishdan chetlashtirilgan holatlar kuzatildi. Shunday qilib, normativ jihatdan tenglik prinsipi e'lon qilingan bo'lsa-da, amaliy jihatdan sinfiy kamsitish keng ko'lamli siyosiy mexanizmga aylandi.

1926 yilgi Butunittifoq aholi ro'yxati ma'lumotlariga ko'ra, 147 027 915 kishidan iborat aholining 1 040 894 nafari — ya'ni umumiy saylovchilar sonining 1,63 foizi — saylov huquqidan mahrum qilingan edi. Ularning 43,3 foizi savdogar va “chayqovchilar”, 15,2 foizi ruhoniylar, 13,8 foizi mehnatsiz daromad bilan yashovchilar, 9 foizi esa sobiq podsho Rossiyasining ofitser va amaldorlari bo'lgan.

Bu raqamlar siyosiy erkinlik va normativ tenglik g'oyalarining sovet amaliyotida qanday toraytirib borilganini yaqqol ko'rsatadi. Siyosiy jarayondan tashqari qoldirish — fuqaroni nafaqat huquqiy, balki ijtimoiy sub'ekt sifatida ham ikkinchi pog'onaga tushirgan; ijtimoiy-falsafiy nuqtai nazardan esa bu jamiyatda “normativ tenglik” va “amaliy tengsizlik” o'rtasida tub ziddiyat yuzaga kelganini anglatadi.

Sovet siyosiy tizimi o'zini formal jihatdan eng demokratik boshqaruv shakllaridan biri sifatida taqdim etdi: teng saylov huquqi, sinflararo farqlarni yo'q qilish, xalq hokimiyatini ta'minlash g'oyalari rasmiy ideologiyaning markaziga aylantirildi. Biroq real siyosiy amaliyot ushbu normativ tamoyillarning bevosita inkori sifatida shakllandi. 1917–1936 yillar saylov tizimi misolida bu tafovut ayniqsa yaqqol namoyon bo'ladi.

RSFSRning 1918 yildagi Konstitutsiyasi, shuningdek, Turkiston ASSR (1920) va O'zbekiston SSR (1927) konstitutsiyalari siyosiy tenglik tamoyilini e'lon qildi. Unga ko'ra:

- saylash va saylanish huquqi 18 yoshga to'lgan barcha fuqarolarga taalluqli;
- din, millat, jins, e'tiqod, ijtimoiy kelib chiqish cheklov mezoni bo'lmasligi kerak;
- saylov tizimi jamiyatning umumxalq vakilligi tamoyiliga asoslanishi lozim.

Mazkur normativ tamoyillar ijtimoiy-falsafiy nuqtai nazardan shaxsning sub'ektlik maqomi, siyosiy agentlik va erkinlikning umumiy shakli sifatida talqin qilinadi. Nazariy jihatdan bunday model jamiyatda inkluzivlik, tenglik va siyosiy ishtirokning keng doirasini ta'minlashi kerak edi.

Michel Fuko ta'riflagan “hokimiyatning mikromexanizmlari” aynan shu davrda amalda ko'rinadi. Saylov huquqidan mahrum qilish: shaxsni to'g'ridan-to'g'ri jazolash emas, balki uning ijtimoiy mavjudligini nazorat qilish, jamiyatga “qaysi guruhlar ishonchli”, “qaysilari ishonchsiz” degan tasnifni singdirish vositasi bo'lgan.

Hannah Arendt ta'riflagan “huquqlarga ega bo'lish huquqi” ham aynan shu jarayonda buzildi: shaxs siyosiy maydondan chetlashtirilganda, u amalda “jamiyat a'zolidan chiqarilib”, ikkinchi darajali mavjudot sifatida talqin qilina boshladi.

Normativ matn saylov huquqini “umumxalq” huquqi sifatida belgilagan bo'lsa-da, amaliyotda bu huquq: sinfiy mansublik, kelib chiqish, e'tiqod, kasb va ijtimoiy mavqe kabi mezonlar orqali selektiv tarzda qo'llanildi. Bu jarayon ijtimoiy-falsafiy nuqtai nazardan formal tenglik va real tengsizlik o'rtasida tizimli farq tug'diradi.

Sovet tizimi “sodiq” fuqaroni normativ model sifatida yaratdi. Unga mos kelmaydigan har qanday qatlam “siyosiy jihatdan past” yoki “ishonchsiz” deb belgilandi. Natijada, siyosiy jarayon “xalq irodasi” emas, balki “ideologik saralangan irodalar yig'indisi”ga aylandi, fuqarolikning o'zi sinfiy tasnifga bo'ysundirildi, shaxs siyosiy sub'ekt emas, balki hokimiyat nazorati ostidagi ob'ektga aylantirildi. Bu jarayon siyosiy erkinlikning mohiyatini toraytirib, uning real mazmunini yo'qotgan holda faqat rasmiy, deklarativ ko'rinishda saqlab qoldi.

Siyosiy erkinlik falsafasida “erkinlikning tashqi shakli” va “erkinlikning real amaliy mazmuni” farqlanadi. Sovet tajribasi shuni ko'rsatdiki, normativ hujjatlar tashqi demokratiya shaklini yaratdi, amaliy siyosiy jarayon esa siyosiy tashqi qobiq ostida kuchayib borgan repressiv tizimni yashirdi. Bu farq — aynan ijtimoiy-falsafiy tahlilning markazida turuvchi eng muhim ziddiyatdir.

Sovet jamiyatida siyosiy erkinlikning normativ jihatdan e'lon qilinishi va amaliyotda cheklanishi jarayonini tahlil qilish bir qator fundamental falsafiy kategoriyalarni qo'llashni talab etadi. Ushbu kategoriyalar siyosiy tizimning ichki mohiyatini ochishda, shuningdek, davlat, jamiyat va shaxs o'rtasidagi tarang munosabatlarni falsafiy nuqtayi nazardan tahlil etishda metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

1. Erkinlik kategoriyasi

Erkinlik kategoriyasi Sovet davlatida siyosiy munosabatlarning deklarativ va amaliy darajalardagi tafovutini ochib beruvchi asosiy falsafiy tushunchadir. Konstitutsiyalarda e'lon qilingan siyosiy erkinliklar mohiyat sifatida mavjud bo'lgan bo'lsada, ular voqelikda repressiv amaliyot orqali cheklangan. Shunday qilib, erkinlikning mazmuni davlat mafkurasi tomonidan toraytirilgan va shaxsning siyosiy subyektivligi zaiflashtirilgan.

2. Hokimiyat kategoriyasi

Sovet tuzumida hokimiyatning markazlashuvi, uning barcha ijtimoiy sohalar ustidan nazoratni kuchaytirishi hokimiyat kategoriyasi orqali tushuntiriladi. Falsafiy nuqtayi nazardan hokimiyat faqat majburlash apparati emas, balki mafkuraviy tartibotlar majmuasidir. M. Fuko ta'kidlaganidek, "hokimiyat–bilim" mexanizmi Sovet siyosiy tizimining asosiy harakatlantiruvchi kuchi bo'lib, fuqarolarning harakatlari, fikriy maydoni va siyosiy ishtirokini cheklashda muhim rol o'ynagan.

3. Mohiyat va voqelik kategoriyasi

Normativhuquqiy hujjatlar va amaliy siyosat o'rtasidagi tafovut mohiyat va voqelik kategoriyalari orqali izohlanadi. Rasmiy hujjatlarda e'lon qilingan siyosiy huquqlar "mohiyat" sifatida belgilangan bo'lsa, ularning hayotda to'liq ta'minlanmasligi "voqelik"ni ifodalaydi. Sovet jamiyatida ushbu ikki qatlam o'rtasidagi tafovut chuqurlashib, siyosiy tizimning ikkiyuzlamachilik xususiyatini namoyon etadi.

4. Ziddiyat kategoriyasi

Sovet siyosiy tizimining rasmiy mafkurasi va amaliy siyosati o'rtasidagi farq ziddiyat kategoriyasi orqali ochib beriladi. Deklarativ erkinliklar bilan real siyosiy repressiyalar o'rtasidagi qaramaqarshilik totalitar tizimning asosiy belgilaridan biridir. Ushbu ziddiyat ijtimoiy ongda ishonchsizlik, qo'rquv va mafkuraviy mutelikning shakllanishiga olib kelgan.

5. Individuallik va jamiyat kategoriyasi

Marksistiklenincha mafkura doirasida jamiyatning sinfiy manfaatlari ustuvor deb e'lon qilinib, individ manfaatlari ikkinchi darajaga surib qo'yilgan. Mazkur kategoriya orqali shaxsning siyosiyhuquqiy mavqeining pasayishi, uning siyosiy jarayonlardan chetlashtirilishi hamda "ishonchsiz" toifaga mansub guruhlarining jamiyatdan ajratilishi tahlil qilinadi. Shaxsning davlatga to'liq bo'ysundirilishi totalitar ongni shakllantirgan.

6. Mafkura kategoriyasi

Maškura Sovet tizimida hokimiyatni saqlab turuvchi asosiy vosita sifatida namoyon bo'lgan. U faqat siyosiy qarashlar majmui emas, balki jamiyatning fikrlash uslubini belgilovchi me'yoriy tizimdir. Maškuraviy nazorat siyosiy erkinlikning torayishi, muqobil fikrning jilovlanishi va fuqarolarning saylov jarayonidan mahrum etilishiga asosiy omil bo'lgan.

7. Totalitarizm kategoriyasi

Totalitarizm kategoriyasi Sovet davlatining 1917–1936 yillardagi siyosiy tuzilishini tushuntirishda muhim nazariy asosdir. Ushbu kategoriya orqali davlat apparatining shaxs va jamiyat ustidan to'liq nazorat o'rnatishi, siyosiy plyuralizmning yo'qligi, maškuraviy yakranglik va repressiv amaliyotlarning tizimlashgani tahlil qilinadi. Totalitarizm sharoitida siyosiy erkinliklar mohiyat darajasida mavjud bo'lgan bo'lsada, voqelikda ular amalda bekor qilingan.

Xulosa.

1917–1936 yillar Sovet davlatchiligi tarixida siyosiy erkinliklarning normativ jihatdan e'lon qilinishi va ularning amaliyotda keskin cheklanishi o'rtasidagi chuqur tafovutlar bilan ajralib turadi. Konstitutsiyalar, deklaratsiyalar va rasmiy hujjatlarda “xalq hokimiyati”, “umumxalq saylovi”, “tenglik va erkinlik” g'oyalari ilgari surilgan bo'lsa-da, real siyosiy hayot ushbu prinsiplarning to'laqonli ishlashiga imkon bermagan. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, siyosiy erkinlikning cheklanishi tasodifiy emas, balki tizimli, maškuraviy va markazlashtirilgan boshqaruvga asoslangan jarayon bo'lgan.

Arxiv hujjatlari asosida olingan ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, saylov komissiyalari tizimi real demokratik ishtirok mexanizmi emas, balki siyosiy nazoratning institutsional vositasiga aylantirilgan. Komissiyalar tarkibining ortiqcha siyosilashtirilgan bo'lishi, fuqarolarni “ishonchli–ishonchsiz” sinflarga ajratish, saylov huquqidan mahrum etishning keng qo'llanishi siyosiy erkinlikning mazmundan mahrum bo'lganini tasdiqlaydi. Natijada Konstitutsiyada kafolatlangan siyosiy huquqlar amaliy hayotda faqat “formallik” darajasida mavjud bo'lib, real fuqarolik ishtiroki imkoniyatlari cheklangan. Ijtimoiy-falsafiy tahlil shuni ko'rsatadiki, Sovet davlati hokimiyatining mohiyati – jamiyatni total nazorat ostida ushlab turuvchi intizomiy va maškuraviy mexanizmlarni shakllantirishga qaratilgan edi. Fuko ta'riflaganidek, hokimiyatning “nazorat texnologiyalari” jamiyatning barcha sohalariga chuqur kirib borib, siyosiy jarayonlarning tabiiy rivojlanishiga yo'l qo'ymagan. Arendt ta'kidlagan totalitar tizimning asosiy belgisi — siyosiy ko'p fikrlilikning yo'qligi va hokimiyatning ideallashtirilgan markazlashuvi — Sovet tajribasida to'liq namoyon bo'lgan. Tadqiqot natijalari Sovet jamiyatida siyosiy erkinlikning normativ-insonparvar konsepsiyasi bilan amaliy siyosiy hayot o'rtasida keskin tafovut bo'lganini, bu tafovut esa ijtimoiy, huquqiy va siyosiy muhitga salbiy ta'sir ko'rsatganini ko'rsatadi. Saylovlar demokratik institut sifatida emas, balki siyosiy tizimning ichki legitimatsiya vositasiga aylantirilgan. Bu

jarayon fuqarolik jamiyatining shakllanishiga, individual siyosiy ongning rivojlanishiga, jamiyatning siyosiy tafakkuriga jiddiy putur yetkazgan.

Shu bois, Sovet davridagi siyosiy erkinliklar masalasini o'rganish nafaqat tarixiy ahamiyatga ega, balki bugungi demokratik jamiyatlar uchun muhim ijtimoiy-falsafiy saboqlarni beradi: siyosiy erkinlik faqat normativ huquq sifatida emas, balki real ijtimoiy amaliyot sifatida ham ta'minlanishi lozim. Demokratiya institutlarining hayotiyliги ularning rasmiy hujjatlarda qay darajada bayon etilganiga emas, balki ularning amalda qanday ishlashiga bog'liqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. РСФСР Конституцияси. 1918 йил 10 июль.// www.hist.msu.ru/ER/Text/cnst1918.htm
2. Конституция Туркистон АССР. – Тошкент: Туркистон нашриёти, 1920.
3. Ўзбекистон ССР Конституцияси. 1927 йил. – Тошкент: Ўздавнашр, 1927.
4. «Ўзбекистон ССР Советларига сайловлар тўғрисидаги йўриқнома». – Тошкент, 1927.
5. ЎзМА, Р-86-жамғарма, 1-рўйхат, 6435-йиғмажилд.
6. ЎзМА, Р-86-жамғарма, 1-рўйхат, 5647-йиғмажилд.
7. ЎзМА, Р-86-жамғарма, 1-рўйхат, 6105-йиғмажилд.
8. ЎзМА, Р-86-жамғарма, 1-рўйхат, 6435-йиғмажилд.
9. Фарғона ВДА, 324-жамғарма, 2-рўйхат, 15-йиғмажилд.
10. ЎзР ПДА ФВБ, 186-жамғарма, 48-рўйхат, 100-йиғмажилд.
11. Arendt, H. The Origins of Totalitarianism. – New York: Harcourt, 1951
12. Абдуазизов, А. Ўзбекистонда совет жамиятининг шаклланиши ва сиёсий жараёнлар. – Тошкент: Фан, 2002.
13. Назаров, У. Сиёсий тизим ва жамият: тарихий-фалсафий таҳлил. – Тошкент: Академнашр, 2019.
14. Қодиров, Б. Ижтимоий-фалсафий тафаккурда тоталитаризм муаммоси. – Тошкент: Университет, 2017.
15. Ибрагимов, А. Ўзбекистонда сайлов тизими тарихи (1917–1937). – Тошкент: Маънавият, 2004.
16. Тожиев, Х. Совет даври идорачилик тизими: тарих ва таҳлил. – Самарқанд: СамДУ нашриёти, 2020.
17. Каминский, В. Политические репрессии и избирательное право в СССР. // Вопросы истории, 2001.
18. Исмоилов, У. Сайлов ҳукуқининг чекланиши: тарихий таҳлил. // Жамият ва бошқарув, 2021.